

SLUŽBA BOŽJA

LITURGIJSKO-PASTORALNI LIST

GODINA VII

MAKARSKA 1967.

BROJ 2

KAKO OSVIJETLITI CRKVU*

Svjetlo je u fizičkom redu stvari najveličanstvenija manifestacija Božje stvaralačke moći. Osjetna, a opet možemo reći tako suptilna svemirska pojava i stvarnost.

Sa svojim divnim svojstvima kao da čovjeka vuče u nadzemaljsko. Kao da ovo zemaljsko, prolazno spaja s vječnim, materijalno s duhovnim.

Svjetlo je istina i ljepota bez koje bi čovjek i sa zdravim očima bio slijepac. Ono je osjetilni most, koji čovjeka vodi do svijeta pojava. Svjetlo upravo nužno spada u strukturu svemira. Ono je njegova vrlo važna komponenta. Preko svjetla čovjek zapravo otkriva i svemir i život oko sebe.

Uostalom, nama je nemoguće zamisliti život bez svjetlosti. Svjetlo je gotovo jednako što i život. Ono je sinonim života. Upravo izvor života. Ne samo prolaznog, zemaljskog nego i onoga vječnog. Napokon, Bog je svjetlo i nikakve tame nema u njemu.¹⁾ Vječni život je život svjetlosti. A kršćanski liturgijski obredi i tekstovi upravo vrve izrazima i simbolima koji vječni život predočuju kao život svjetlosti.

Tama je pak nespojiva sa životom. Ona izaziva strah i tjeskobu, potsjeća na smrt. Život i tama se isključuju kao voda i vatra.

I zato na početku stvaranja snagom stvaralačke Božje riječi: **fiat lux**²⁾ rasu se svjetlost

* Ova rasprava (kasnije ponešto proširena) održana je kao predavanje na IV interdijecezonskom Savjetovanju o crkvenoj umjetnosti u Zagrebu veljače 1965.

1) 1. Iv., 1,5.

2) 1. Moj., 1,3.

svemirskim prostorima. Mi i danas snagom te stvaralačke Božje riječi imamo svjetlost tako potrebnu životu.

Ali, Bog je smjenom dana i noći, koja je opet tako mudro i svrsishodno podešena čovječjoj naravi, dopustio da se čovjek prirodnim svjetlom služi samo po danu. Za svjetlo pak u noći i tami čovjek se sam trebao boriti. On je to i mogao, jer ga je Bog obdario umom i duhom, koji je čovjeku omogućio, da se izdigne iznad osjetnog svijeta. I taj duh, koji opet u stvari sićušna i nesavršena participacija savršenog Božjeg duha, omogućio je čovjeku, da se upusti u tu borbu. Groza noći i tame ga je prisilila, da otkriva i traga za »svojim« izvorima svjetla.

Da je ta borba, iako strahovito duga, ipak bila uspješna, danas su dokaz naši osvjetljeni domovi i crkve i po selu i po gradu.

Elektricitet je daleko od savršenosti i intenziteta prirodnog Božjeg svjetla, ali je to ipak jedna velika i plodonosna pobjeda čovječjeg duha.

Povijesni razvoj umjetne rasvjete

Već je prvi čovjek nosio u sebi težnju za što ugodnijim življenjem. Čovjek tu težnju, možda još snažnije izraženu nosi i danas u sebi. Ta ga je težnja upravo nagoni da tjerala da pronade načine i sredstva, koja će mu život na zemlji učiniti što udobnijim i ljepšim.

U okvir tih ljudskih traganja spada i traganje čovjeka za **svjetlom**, vatrom i toplinom. I to sigurno na prvom mjestu, jer je sve to uz hranu najbitniji uvjet za udoban život.

I zato s onom prvom iskrom, koju je primitivni čovjek uspio proizvesti, a koja mu je zapalila vatru, a time dala svjetlo i toplinu **počinje povijesni razvoj umjetne rasvjete**.

I od toga časa sam čovjek po svojoj volji može zapaliti vatru. A to je velika stvar. Djelo od epochalnog značenja. To je svakako jedan od značajnih uspjeha primitivnog čovjeka. Uspjeh od kojega će on dugo živjeti.

Poslije toga je čovječanstvo kroz tisućljeća pokazalo vrlo mali napredak u tom pravcu. Način proizvodnje vatre, a time i svjetla nije se puno razlikovao od načina na koji je do nje došao primitivni čovjek. Vatra, raznovrsne smole, ulja i voštanica bile su jedini izvor svjetla kroz tisuće i tisuće godina.

Plin je novijeg datuma.

Dok napokon u 19. stoljeću, kao plod dugog napora ljudskog duha, **dolazi do pronalaska elektriciteta** i postepeno do njegove svestrane primjene u životu čovjeka.

I kao što je pronalazak vatre dao obilježje jednoj dugoj povijesnoj epohi čovječanstva, tako će se i pod utjecajem pronalaska elektriciteta za nepredviđeno, ali sigurno dugo razdoblje, odvijati život ljudi na zemlji. Elektricitet je dao novi, snažni i neizbrisivi pečat našem vremenu.

Osim materijalne baze koju je elektricitet pružio čovjeku za brzi tehnički uspon, ne zaboravimo i to od kolikog je on utjecaja imao na duhovno formiranje ljudi s obzirom na pronalazak telekomunikacija, a u vezi s time i lakog širenja i prijenosa raznovrsnih ideja.

Elektricitet brzo osvaja svijet i svoju prisutnost opravdava svuda. Stručnjaci kažu, da mi zapravo tek stojimo pred neslućenim mogućnostima korištenja elektriciteta u rasvjeti i da je zapravo umjetna rasvjeta tek započela svoj pobjedonosni hod.

I svakako, da se u taj opći povijesni razvoj rasvjete **uklapa i povezuje i razvoj rasvjete u crkvi**. I tako je razvoj umjetne rasvjete u stvari i povijesni razvoj umjetne rasvjete u crkvi, makar od onoga časa od kada ga se može slijediti i proučavati iz pisanih izvora povijesti.

Prirodno i umjetno svjetlo nužno pripada životu. Ono već samim tim **nužno pripada i bogoslužju**, jer je i samo bogoslužje dio života, dio čovječje duhovne aktivnosti.

Zar je onda čudo, što svjetlo nalazimo upotrebljavano u vjerskim obredima svih naroda. Isto tako i u bogoslužju Staroga Zavjeta. Svjetlo je predočivalo prisutnost samoga Boga, koji je početnik i izvor svjetla.

A u kršćanskom bogoslužju svjetlo nalazimo već od prvih početaka.³⁾

Naravno, da je namjena svjetla u kršćanskom bogoslužju prvotno bila **praktične naravi**. Svjetlo je trebalo omogućiti vršenje bogoslužnih čina. Ono je trebalo osvijetliti prostor u kojemu se vrše liturgijski čini.

Kasnije svjetlo poprima **simbolično značenje**. Simbolični smisao svjetla prvenstveno se odnosi na Krista, koji je kao sin Božji »lumen de lumine«⁴⁾ za sebe rekao: »Ja sam svjetlo svijeta.«⁵⁾

Simbolika svjetla u kršćanskom bogoslužju dolazi snažno i evidentno do izražaja osobito u liturgiji Uskrsnog bdjenja. Uskrsna svijeća postala je simbol uskrslog Krista i njegove prisutnosti među Božjim pukom. I baš u liturgiji Uskrsnog bdjenja **simbolika svjetla i njegova praktična namjena nerazdvojno su povezani**: svjetlo uskrsnje svijeće raspršuje tamu crkve kao što je Krist svojim uskrsnućem raspršio tamu grijeha u našim dušama. Ta je simbolika u sebi tako jednostavna, a opet tako snažna, da joj se prisutni vjernik ne može oteti. Ona ga poučava, osvaja i oduševljava.

S potpunim se pravom i sigurnošću može ustvrditi, da je **svjetlo najčešći i najizražajniji simbol u kršćanskoj liturgiji**.

Razvojni put umjetne rasvjete crkve od prvih kršćanskih vremena sve do elektriciteta **teče ravnom linijom**. On je monoton i nema naročite funkcionalne izražajnosti. Svjetlo iz katedrale i njegov intenzitet ne razlikuje se puno od svjetla u jednoj romanskoj, gotskoj, renesansnoj ili baroknoj crkvi. Stilovi crkava se mije-

3) Dj. ap. 20,7.

4) Simbolum

5) Iv. 13,12

njaju, a umjetno svjetlo ostaje uglavnom isto. Uljenica je uvijek ostala uljenica, a voštanica — voštanica. Rasvjeta crkve bila je redovito onakva kakva i rasvjeta doma.

Istina, doba baroka je naglasilo nosače tog svjetla: svijećnjake i lustere,⁶⁾ što je i razumljivo s obzirom na kićenost barokne arhitekture. Ali to je nebitna promjena s obzirom na samo svjetlo. I zato se u tom periodu prepustilo maha dekorativnosti. I kad se nije već moglo puno postići u primjeni rasvjete imajući u vidu siromašne mogućnosti izvora umjetnog svjetla, htjelo se je istaknuti nosače tog svjetla, tako da oni postadoše sastavni dio samoga stila. I na njima su stari dali oduška svojim umjetničkim stremjenima, koja su redovito bila prožeta i ljubavlju za stvar Božju nastojeći i na taj način istaći ljepotu okvira u kojemu se vrši bogoslužje.

I od tada se je moglo govoriti o umjetničkoj vrijednosti nosača svjetla, ali još nikako o **umjetnosti rasvjete** kao što se to danas može.

I naravno, ondašnji slabi izvori svjetla bili su s praktičnog stanovišta, ne ulazeći ovdje u njihovu simboliku, koja je uvijek sa svjetlom prisutna, **slaba pratnja bogoslužju**. Nisu mogli puno doprinijeti sjaju bogoslužja, iako se je i to nastojalo postići paljenjem što većeg broja voštanica prigodom svečanih liturgijskih čina.

Ali ne samo to: takvo svjetlo nije moglo biti zbog svoga slabog intenziteta ni **smetnja bogoslužju, te pažnji i sabranosti vjernika**, što pak nije slučaj s elektricitetom, kako ćemo kasnije vidjeti.

Ipak ne niječem mogućnost da se i s takvim svjetlom nije moglo postići vrlo dobre ugođaje intimnosti i živosti i vjernika povezati s liturgijskim zbivanjima u crkvi.

I kad sve to znamo nije nikakvo čudo, što Crkva nije donosila za ono vrijeme posebne propise u vezi s umjetnom rasvjetom crkava.

⁶⁾ U Dalmaciji luster nazivaju: čoka.

Jedini propisi koje poznajemo iz toga dugog perioda umjetne rasvjete u crkvi odnose se na materiju iz koje se dobiva svjetlo i na broj svijeća koje su trebale gorjeti na oltaru za vrijeme liturgijskih obreda.

I ti su novijeg datuma.

Električna rasvjeta u svjetlu crkvenih propisa

I na tom razvojnem putu umjetne rasvjete u crkvama **pronazak elektriciteta postavio je veliki kamen međaš**. Crkva je elektricitetu otvorila širom vrata, a on je zbog svojih izvanrednih svojstava, a osobito zbog čistoće materije otvorio velike mogućnosti rasvjete crkve. **Ali, u vezi s time postavio i probleme liturgijske, funkcionalne i estetske naravi.**

I zato s prvim metrima električnog kabela koji su položeni na crkvene zidove susrećemo i crkvene propise koji reguliraju takvu rasvjetu.

Tako je već 4. VI 1895. godine SCR na pitanje: »utrum lux electrica adhiberi possit in ecclesia?« odgovorila: **ad cultum negative; ad depellendas tenebras ecclesiasque splendidius illuminandas, affirmative; cauto tamen, ne modus speciem praeseferat theatralem.**

I sad polazeći od toga temeljnog propisa: »non ad cultum« SCR određuje:

1. Električna rasvjeta je zabranjena zajedno s voštanicama na žrtveniku (oltarnoj menzi) i bez obzira na to, da li se tamo nalazi propisan broj svijeća ili ne.⁷⁾
2. Još energičnije zabranjuje zamjenjivanje propisanog broja svijeća za misu ili za kult Presvetoga s električnom rasvjetom.⁸⁾
3. Posebno je zabranjeno kod privatnog ili svečanog izlaganja Presvetoga unutrašnjost svetohraništa osvijetliti električnim žaruljama smještenim u unutrašnjost svetohraništa.⁹⁾

7) SCR, 24. VI 1914 — dekret 4322

8) SCR, 24. VI 1914 — dekret 4322

9) SCR, 24. VI 1914 — dekret 4322

4. Ne smije se niše svetaca, koje se nalaze iza oltara zaokruživati električnim žaruljama, a posebno raznobojnim.¹⁰⁾

Kasnije je SCR zbog teških ratnih prilika kroz I i II svjetski rat ublaživala te propise.

Tako je svojim dekretom br. 4334 od 22. II 1916. dala privremeni indult kojim se »pro lampade sanctissimi Sacramenti, ultimi loco adhiberi posset etiam lux electrica.«

A dekretom od 13. III 1942. određuje, da se broj voštanih svijeća, koji je za pojedine čine propisan, smanji, a propisom traženi broj nadomjesti drugim svijećama, pa i elektrikom.¹¹⁾

Dok se ponovo dekretom od 18. VIII 1949. ograničavajući Ordinarijima upotrebu elektrike određuje i broj voštanica, koje trebaju gorjeti za vrijeme vršenja liturgijskih čina, preporučujući Ordinarijima »quam citius fieri potest, veneranda saecularis traditio instauretur.«¹²⁾

Ima još propisa i regionalnog karaktera, a osobito za sam grad Rim.

Svi su spomenuti propisi izraz težnje i nastojanje, da se očuva dostojanstvo kulta, svetost i čast svetoga mjesta. Oni su i izraz onoga prirodnog estetskog smisla, koji je vrlo potreban i upravo neophodan u rješavanju rasvjete crkve.

No, svi ti propisi govore što se ne smije činiti, ali ne kažu kako bi trebalo činiti. Donekle, to i ne bi bio zadatak spomenute crkvene vlasti. Zato ću nastojati na temelju dosadašnjih iskustava i već postignutih rezultata dati opće smjernice i principe za umjetnu rasvjetu crkve.

Ali, prije nego iznesem neke opće principe i rasvijetlim neke probleme ukratko ću se osvrnuti na važnost svjetla za fizičke i psihičke moći čovjeka.

10) Dekret 4322

11) AAS 1942., 112

12) AAS 1949., 476-477

Važnost svjetla za fizičke i psihičke moći čovjeka

Svjetlo je od ogromne, upravo presudne važnosti za biološki razvoj čovjeka i uopće za sav život na zemlji. Toliko važno koliko i hrana.

I I nije nikakvo čudo što se čovjek suncu i njegovu svjetlu klanjao kao božanstvu od kojega mu je dolazilo svako dobro. Zato i u mitologiji na jednoj strani nailazimo na vjerovanje u bogove svjetla - života, a na drugoj u bogove tame - smrti.

Znamo, da astronomski ritam mijene dana i noći, svjetla i tame **regulira životnu aktivnost čovjeka**. Međutim, moderni čovjek, zahvaljujući baš elektricitetu polako se oslobađa tog astronomskog ritma — možda i na svoju štetu — i noć pretvara u dan. Noć se svladava i tama potiskuje **umjetnim svjetlom** i čovjek sve više postaje noćno biće. To svakako nosi sa sobom izvjesne biološke i socijalne promjene. I, ako se u tom pogledu ne bude znala naći mjera, moglo bi to da poremeti psihofiziološku ravnotežu kod čovjeka.

Čovjek vizuelne utiske najredovitije prima preko oka. Ono je svakako najvažniji čovječji organ preko kojega svjetlo djeluje. No, ono djeluje i na kožu i na neurovegetativni tonus kako potvrđuju rezultati nauke.¹³⁾

I u vezi s time je poznato kako svjetlost podražajno djeluje i na mnoge čovjekove funkcije, na raspoloženje i na ponašanje.

I zato moramo znati, **da svjetlost ne služi čovjeku samo za vid**. Ono mu je potrebno i za biološki razvoj, **za očuvanje psihofiziološke ravnoteže**. Prati ga na radu i na odmoru. Svjetlo mu je često izvorom estetskih doživljaja i najsnažniji osjetni, vizuelni izvor raspoloženja.

¹³⁾ Dr Davor Gligo, suradnik medicinskog fakulteta, Zagreb: iz referata: Osvjetljenje, čovjek i zdravlje održanog na Savjetovanju o svjetlu u Zadru travnja 1963. godine u organizaciji Jugoslavenskog komiteta za osvjetljenje.

»Ne zaboravimo, da su vizuelni utisci, koje putem svjetla doživljujemo, najvažniji i odlučujući u ljudskoj svijesti.

Rasvjetu moramo prilagoditi prema prostoru i vremenu odgovarajućim psihičkim i fiziološkim potrebama.

Umjetna rasvjeta je jedan od faktora naše civilizacije i kulture.

Rasvjeta je ujedno jedan od uslova suvremenog čovjekova rada, a jednako tako i odmora i rekreacije, jedan od faktora biološke ravnoteže i zdravlja.«¹⁴⁾

I prema tome nije čudo, da danas **osvjetljenje spada u ozbiljni studij. To je već nauka.**

I zato probleme rasvjete, odnosili se oni na profani ili sakralni ambijent ne možemo rješavati odvojeno od psiho-fiziološkog kompleksa čovjeka - promatrača, koji će se tom rasvjetom koristiti, jer rasvjeta sama po sebi i nije cilj, svrha, već samo sredstvo za čovjeka.

Svjetlo — rasvjeta nije cilj već sredstvo za čovjeka

To će biti jedan od **polaznih principa** u rješavanju problema umjetne rasvjete u crkvama.

Svrha umjetne rasvjete profanih objekata ili prostora u njima i oko njih ogleda se u više namjena. **Njoj se predaje estetski, propagandni i ekonomski značaj.**

Dosta je doći u jeku turističke sezone u jedno poznatije turističko mjesto. I ako je umjetna rasvjeta dobro i smišljeno provedena na svakog će posjetioca ostaviti jak utisak. Dobra rasvjeta je puna privlačnosti i ugođaja. A za tim se baš i ide. Ona skreće pozornost posjetiocu na kakvi arhitektonski, kulturni, povijesni ili rekreativni objekt. To je njezina prvotna svrha.

Ali ne samo to. Od posjetioca će biti neke koristi, jer uz tako osvjetljene objekte ili u nji-

14) Dr Davor Gligo — kao gore.

ma nalazi se mjesto, gdje će se nešto potrošiti. Sigurno je »da ona indirektno ili direktno produžuje poslovni dan.«¹⁵⁾

I tako umjetno osvjetljenje profanih objekata doprinosi popularizaciji jednoga mjesta, pomaže razvoju turizma i ekonomije jednoga kraja, a boravak posjetiocu čini ugodnim.

Iz rečenog vidimo dakle višestruku namjenu umjetne rasvjete za profano područje.

Tako je i sa rasvjetom crkve. Rasvjeta ne smije biti sama sebi svrhom. I zato, kad se postavlja u crkvu mora se misliti na posjetioca - vjernika kojemu ta rasvjeta treba služiti.

I rasvjeta crkve mora nečemu doprinositi, nečemu voditi.

A čemu?

Ona mora, osim njene funkcionalne namjene — osvjetliti prostor, **pomagati stvaranju duhovne atmosfere**. Ako se rasvjetom to ne postižava, onda je, uza svu njenu funkcionalnu namjenu i vrijednost, u dobroj mjeri promašena.

Vrlo je važno i neophodno osvjetliti prostor, ali je isto tako važno pomoći vjerniku u sabranosti i adoraciji, da može sa što dubljim nutarnjim proživljavanjem pratiti liturgijske čine.

Da! Za dušu kao nematerijalni princip nije potrebno ni prirodno ni umjetno svjetlo da uroni u molitvu i meditaciju. Ona to može i u tami ili u sjeni. Ali ne zaboravimo i to, da vanjski utisci, a osobito vizuelni, preko osjetila utječu na čovječju psihu.

I prema tome, ako je umjetna rasvjeta neznački provedena u crkvi, ne samo, da neće doprinositi duhovnoj atmosferi, nego će i **otežavati duhovno raspoloženje vjernika**. I tako svjetlo, koje treba da bude izvorom života i duhovne radosti, a u sakralnom ambijentu pomagalom i

¹⁵⁾ Dr. Srđan Marković, direktor biroa za turističko — ugostiteljsku izgradnju, Zagreb: iz referata: Funkcija javne rasvjete u suvremenoj turističkoj ekonomici, održanog na Savjetovanju u Zadru 1963. godine — kao gore.

podsticajem za pobožnost, naopakom rasvjetom postat će smetnja i izvor mučenja i bez obzira na njenu funkcionalnu namjenu.

To se pak ne smije događati, a to se nažalost često i događa, a osobito tamo, gdje se u crkvi naglašava dekorativni značaj svjetla.

Istakli smo, da s dobrim osvjetljenjem možemo poboljšati psihičko i fizičko raspoloženje čovjekovo. Možemo stvoriti i dati povoljne uvjete za rad, učenje, zabavu i odmor.

Tako dobro prostudirana i pravilno provedena rasvjeta crkve podići će psihičko raspoloženje vjernika i tako mu uz ostale faktore, stvoriti ugodaj i za dobru molitvu.

Pri takvom poslu računajmo i s tom činjenicom, da se danas mnoge liturgijske funkcije održavaju u večernjim ili noćnim satima, pa je vjernik »prisiljen« boraviti pod umjetnim svjetlom duže nego do sada. I zato mu nastojmo pružiti što ugodnije svjetlo.

Ali ne samo to. Ne zaboravimo, da svi elementi, koji spadaju na ono što se zove crkva, crkveni ambijent dobijaju svoju vrijednost, potpuni i pravi izraz tek po svjetlu, bilo prirodnom, bilo umjetnom. Rekosmo: bez svjetla nema života. Ali, bez svjetla, ili bolje rečeno, bez pravilnog osvjetljenja nema ni umjetnosti.

I onda nije čudo, što se danas u arhitekturi pridaje vrlo velika uloga svjetlu, prirodnom i umjetnom, te svrsi svjetla.

»Htio sam stvoriti mjesto šutnje, mira, svjetla i unutarnje radosti« izjavio je francuski arhitekt Corbusier za svoju modernu crkvu u Ronchamp.

Naravno, nije svejedno koliko će svjetla i na koji način biti pušteno u jednu prostoriju bila to soba, učionica, crkva itd. Svjetlo može da smiruje, ali i da uznemiruje, već prema tome s kolikom je intenzitetom i na koji način prodrlo u jedan zatvoreni prostor. Svjetlo treba podesiti tako, da se čovjek pod njegovim utjecajem nekako blaženo osjeća, da mu ono godi i da ga upravo miluje, a ne da mu para oči.

Vratimo se malo starini. Nedavno sam se naime našao u starodrevnoj (XI st.) crkvi sv. Petra na Priku (Poljica kod Splita). Divio sam se upravo istančanom osjećaju starih majstora, koji su kroz ona tri prozora s kamenim rešetkama na južnoj fasadi dozvolili dnevnom svjetlu da u crkvu prodre u pravoj mjeri. Niti previše, niti premalo. Upravo toliko, da se čovjek ugodno osjeća.

I majka će s puno diskrecije pustiti svjetlo u sobu, ako želi da joj čedo bude mirno. Ona po prirodnom majčinskom instinktu zna što smiruje.

I zato se danas s mnogo diskrecije i intimiteta s obzirom na intenzitet i način i **danje**, prirodno svjetlo pušta u crkvu. Nastoji se izvore svjetla učiniti nevidljivim.

Isto je tako i s električnim svjetlom.

I bilo da se radi o jednom ili drugom svjetlu, svjetlo treba obuzdavati, pripitomiti, disciplinirati, i, s obzirom na njegovu snagu, upravo oplemeniti. Ne zaboravimo na ulogu očnih kao i prozorskih kapaka.

Svjetlo treba učiniti izvorom radosti i veselja. Ono u crkvi skupa s arhitektonskim oblicima i volumenima, sa bojama i liturgijskim zbivanjima **treba da se slije u jedno i da sve te elemente** povezuje i prožima. Njega treba prilagoditi čovjeku i oblikovati prema prostoru, ako želimo da doprinosi duhovnoj atmosferi. Tonovi umjetne rasvjete treba da djeluju kao tonovi i zvuk skladnog orkestra.

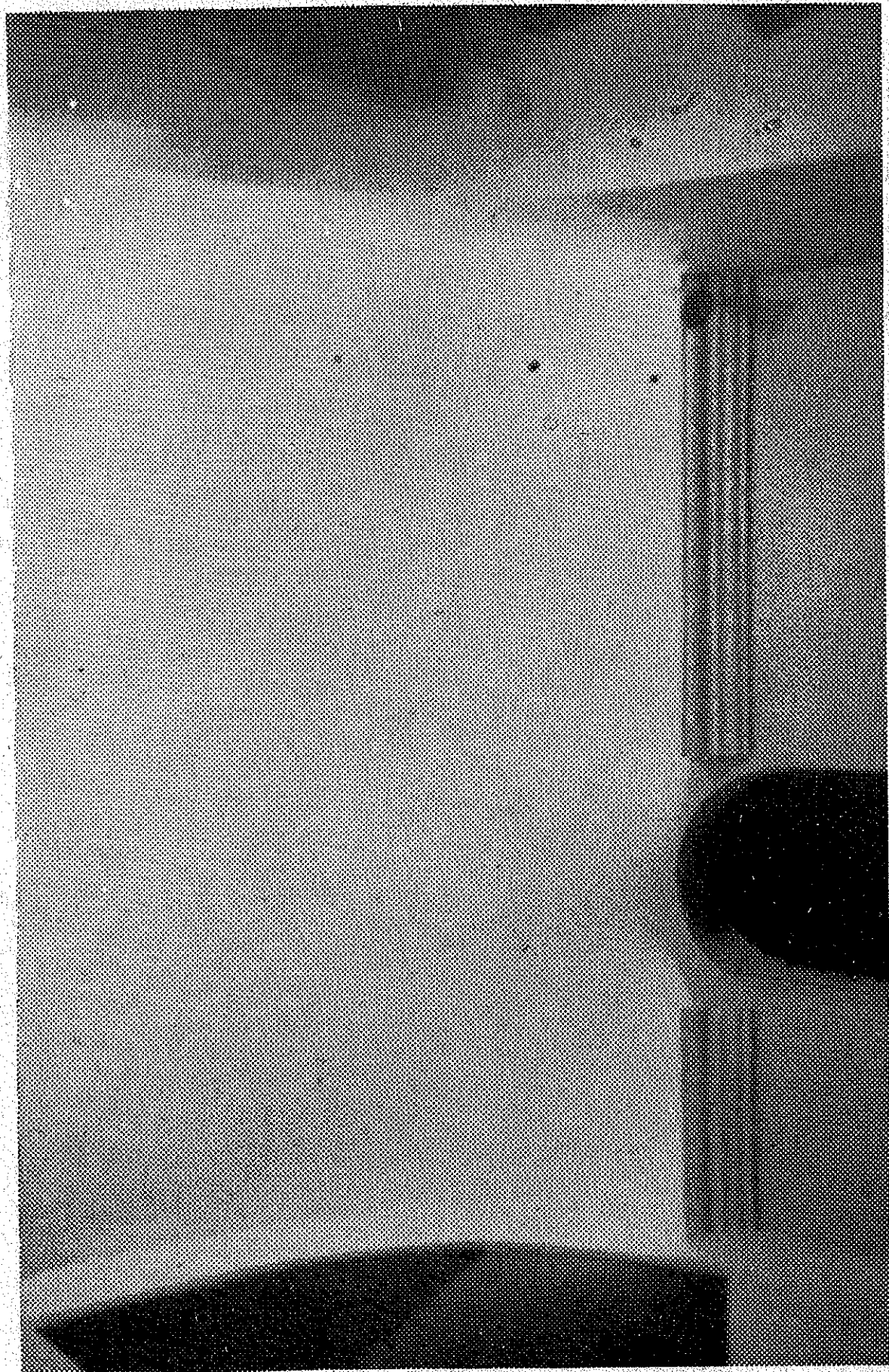
To već spada u umjetnost.

Indirektna rasvjeta

Tehnika indirektna rasvjete jedan je od najsigurnijih i najprokušanijih načina i principa da se u crkvi ostvari štimung duhovne atmosfere.

Ovakva vrst rasvjete naročito je pogodna u velikim salonima, dvoranama i crkvama. Takav način rasvjete treba provesti gdje god je to moguće, a osobito u lađi crkve. Kod projektiranja

Zuppska crkva — GATA

Efekt indirektnog svjetla s pozicije korniša (noćni snimak)

Snimak: F. Mihanović

novih, modernih crkava na to se već misli. A kod starih stilova uvijek će se naći u crkvama takvih mjesta i zaklona u koje će se postaviti zasjenjeni izvori svjetla, koje treba usmjeriti što funkcionalnije. Takvi izvori svjetla treba da su jaki, jer uslijed refleksa svjetlo gubi na intenzitetu. Ali oni moraju biti i izjednačeni, da bi se tako izgubio svaki osjećaj izvora svjetla.

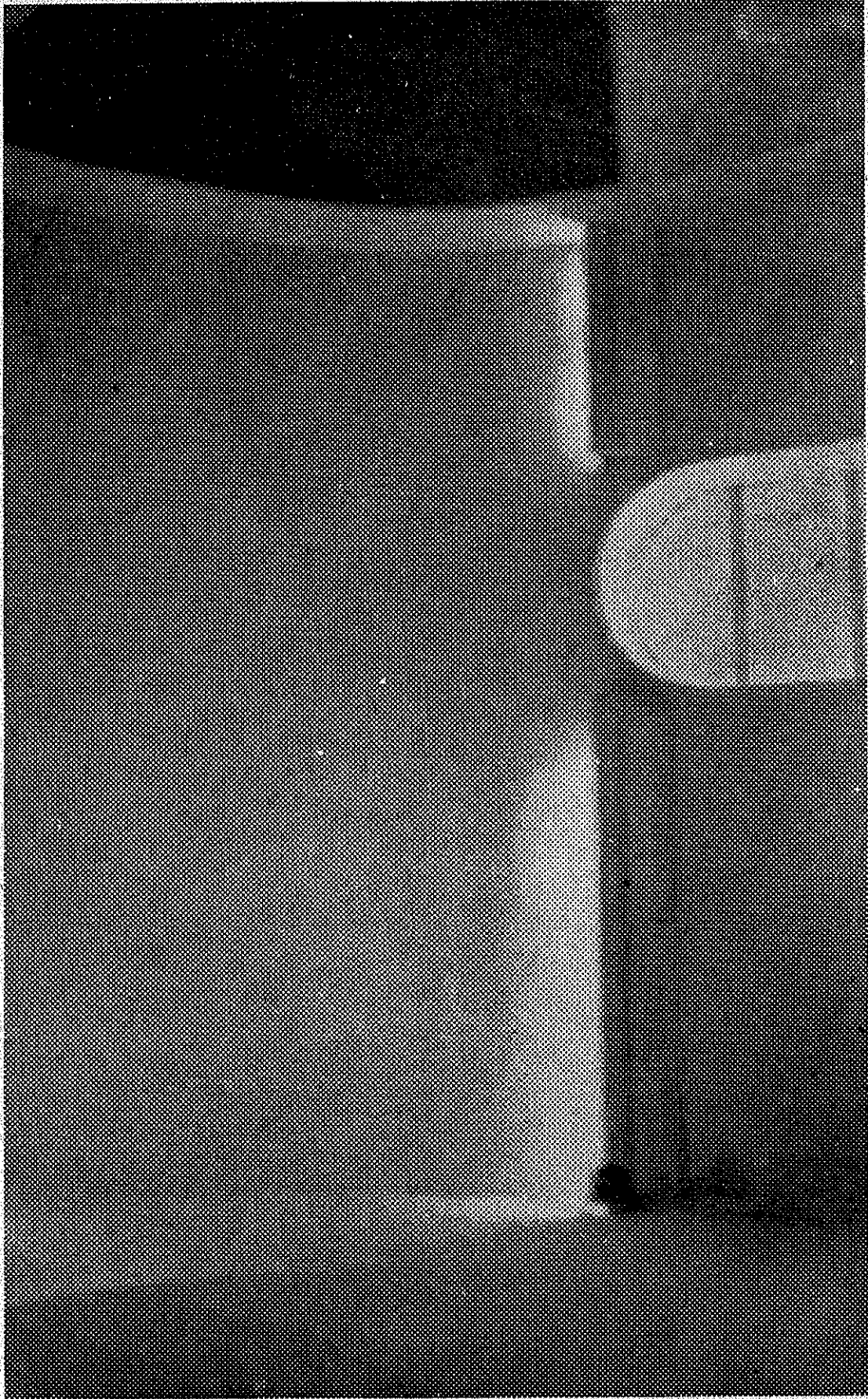
Kod indirektna rasvjete mora se paziti i na to, da ne dođe do **blještanja**. To se osobito događa, ako svjetlosne zrake reflektiraju od kakve glatke površine. To svakako treba izbjeći, jer blještanje smeta i zamara.

Za ovo, kao i za sve ostalo, potrebni su prethodni pokusi, dok ne dođe sve na svoje mjesto i na pravu mjeru.

Primjenu indirektna rasvjete opravdava više razloga:

1. »Čovjek se znatno bolje osjeća kod indirektna rasvjete nego kod direktne. U prirodi većinu osvijetljenosti dobivamo indirektno od nablaknenog neba, djelomično od nebeskog plavetnila i sunca, kojemu prilikom rada ili hodanja okrećemo leđa, da nam ne bi zasljepljivao vid. Tako smo već kod prirodnih izvora svjetlosti naviknuti na rasvjetu koja je slična indirektnoj umjetnoj rasvjeti.«

2. »Posljedica je indirektna rasvjete, da sjene praktički potpuno nestaju ili postaju mekšima. Rasvjetna tehnika nastoji tu okolnost prirodnog svjetla oponašati, tako da se pomoću većeg broja na raznim mjestima postavljenih svjetiljka u prostoriji i na predmetima dobivamo difuznu ili raspršnu rasvjetu, kod koje su sjene u neku ruku izbrisane ili potpuno oslabljene. Posljedica takvog načina rasvjete je subjektivni osjećaj kao da se prostor u kojemu se nalazimo raširio i da su se dimenzije povećale. Budući, da su sjene slabo primjetljive, oblici predmeta manje su naglašeni, dobivaju u neku ruku plosnat ili beztjelesan oblik, a čovjek se osjeća ispunjen lakoćom.«

Župska crkva — GATA
Pozicija korniša iskoristena za postavljanje sjenila za indirektnu rasvjetu. Ono je s kornišem likovno sraslo i tonski povezano (dnevni snimak) **Snimak: F. Mihanović**

3. »Ako se nalazimo u nekom neobično rasvjetljenom prostoru samo kratko vrijeme, obuze nas ugodan osjećaj, te smo čak i oduševljeni. Ako se pak nalazimo u prostoriji duže vremena najbolje ćemo se osjećati kod što običnije indirektno rasvjete.«

4. »Ako želimo, da se gost dobro osjeća, moramo ga smjestiti tako da ne vidi izvore svjetlosti. Ako pak imamo stranku, koju bi htjeli promatrati i na njenu licu vidjeti svaku reakciju, zabunu ili zadovoljstvo, i razne druge misli, ili ako bi je htjeli u razgovoru pridobiti, ili se stranke što prije riješiti postaviti ćemo je tako, da gleda u smjeru izvora svjetlosti, jer će se na taj način najprije umoriti, a mi sami treba da budemo okrenuti baš suprotno.«¹⁶⁾

Sve nam to govori od kolike je važnosti primjena principa indirektnog svjetla i u rasvjeti crkve.

Ako nije baš nikako moguće provesti indirektnu rasvjetu u crkvi, onda pošto-poto **treba sakriti izvore svjetla.**

Rasvjeta u tom slučaju treba biti tako udešena, da pogled posjetioca vjernika ne luta amo-tamo za izvorima svjetla, već da leti prema dobro osvjetljenom centralnom prostoru crkve — svetištu, pa će se on brzo uključiti i povezati i sa zbivanjima u njemu.

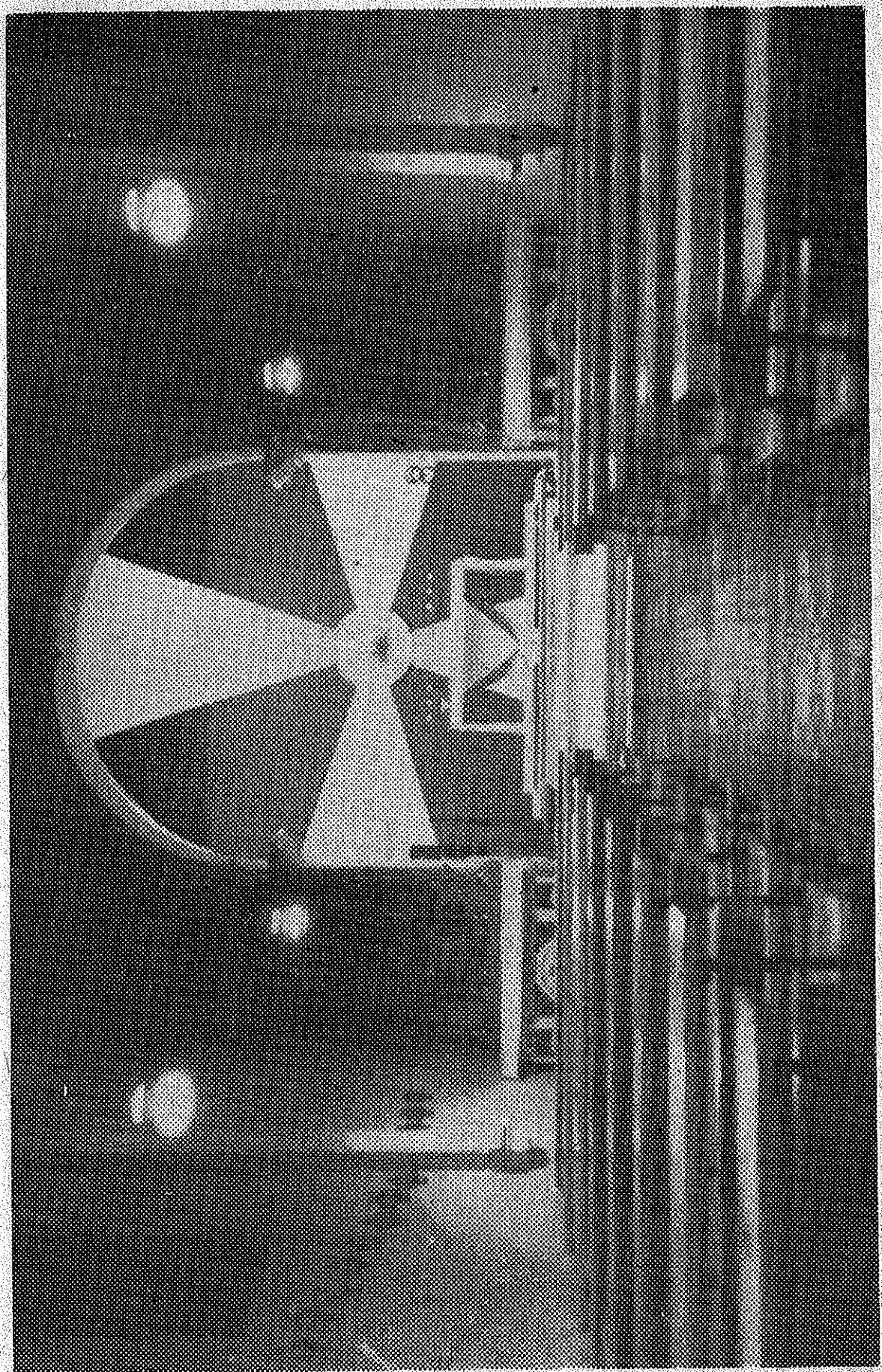
Ako su pak izvori svjetla vidljivi, on se ne može, često puta uz najbolju volju tome oteti, jer mu se nameću i tako ga smetaju. A naročito, ako se radi o **golim izvorima svjetla.**

Svjetlosno naglasiti svetište

Svetište je kod svih stilova crkava naglašeno i arhitektonski. U tom pogledu i današnja praksa u gradnji crkava i onih hipermodernih i bez obzira na njezine oblike (bazikalan, ovalan,

¹⁶⁾ Pod 1, 2, 3, 4, iz referata dr. Antona Trstenjak, profesor, Ljubljana: Ugodno osjećanje kod umjetne rasvjete, održanog na Savjetovanju o svjetlu u Zadru travnja 1963. — kao gore.

Zupska crkva — GATA

Snimak: F. Mihanović

Osvjetljenje lađe sa svjetlosno naglašenim svećištem

polukružan) poklapa se sa najstarijom: svetište, odnosno žrtvenik je centralno, upravo dominantno mjesto u crkvi.

Danas u suvremenoj sakralnoj arhitekturi sve vodi k svetištu, mjestu žrtve. Izbjegavaju se ukrasi, suvišni detalji, te sav onaj pleononizam, koji je posebno karakterističan za barok. Sve arhitektonske forme svele su se upravo na savršenu jednostavnost. **Sve je podređeno ideji.** Mislim da kod nas imamo prvi primjer takve hipermoderne arhitekture u novosagrađenoj župskoj crkvi u Podgori.

Tako je i sa svjetlom. Prirodnim i umjetnim.

Ono mora nenametljivo vući pogled i pažnju vjernika k svetištu. Vrlo dobro znamo iz vlastitog iskustva, da će nam pogled, ušavši u bilo koji osvijetljeni prostor, poletjeti redovito u pravcu najosvijetljenije točke. A svetište treba da upada u oko i da zadržava pogled.

I zato mora biti posebno i svjetlosno naglašeno.

Svjetlu je danas u modernim crkvama pridana funkcija stvaranja ugodnog raspoloženja i duhovne atmosfere. I zato pravilnom i na tom principu rješenom rasvjetom može se pažnju vjernika skoncentrirati i zadržati na onom što opravdava i gradnju i postojanje jedne crkve — na svetištu, kao i na zbivanjima u njemu. I u prošlosti s onim primitivnim sredstvima rasvjete svetište je uvijek bilo intenzivnije osvijetljeno nego lađa crkve.

Ne bi se smjela zanemariti ni rasvjeta **okoliša crkve.** Rasvjeta područja, ambijenta oko crkve vrlo je važna već time što se s takvom rasvjetom skreće pažnja prolazniku na samu crkvu. I slučajnog prolaznika to može privući u crkvu (a to je već dobro), a vjerniku će i prije ulaska u crkvu početi da stvara dobro raspoloženje. Tom će raspoloženju doprinijeti i skladno osvijetljenje pročelja crkve, ako je vrijedno skupa s njezinim stilski karakterističnim pozicijama, te

samog zvonika. Naravno, ako to već nije učinjeno, kad se radi o gradovima, u okviru nekog urbanog rješenja.

O izvorima električnog svjetla

Mi danas imamo na raspolaganju više izvora svjetlosti: obične žarulje, fluorescentne cijevi, natrijeve žarulje i neonske cijevi. Amerikanci pak u zadnje vrijeme vrše ispitivanja žarulje s parama joda.

Svaki od tih izvora u određenom ambijentu nije uvijek najpogodniji za stvaranje svjetlosnih ugodaja i određene atmosfere. Svjetlost iz bilo kojeg od tih izvora treba oblikovati i disciplinirati prema zahtjevima funkcionalnosti, estetike i potrebama ugodaja.¹⁷⁾

Svjetlom se iz jednog izvora može postići intimnost ambijenta, a iz drugog svečanost i dekorativnost.

Prvenstveno treba ići za takvim izvorom svjetla koje nam daje što prirodniju boju, da bi nam i predmeti i osobe u određenom prostoru bile što prirodnije. I što jedan svjetlosni izvor daje više frekvencija to je bliže dnevnoj svjetlosti.

Prirodne boje predmeta su one, koje vidimo danju kod raspršene dnevne svjetlosti.

Međutim, kod umjetne svjetlosti boje su uvijek u većoj ili manjoj mjeri izopačene. Sve ovisi o tome kakve izvore svjetlosti pri osvjetljenju crkve upotrijebimo.

Do sada se za rasvjetu crkve najredovitije primjenjuje: obična žarulja i fluorescentna odnosno neonska cijev.

Obična žarulja

Obična žarulja sa žarnom niti, nazovimo je i klasična, ima dosta bogato područje frekvencija. Ona daje pomalo žućkasto-crvenkastu boju

¹⁷⁾ Inž. Ratimir Zurić, direktor biroa »Rasvjetaprojekta«, Zagreb iz referata: O ekonomici, tehnici i projektiranju rasvjete za turizam, održanog na savjetovanju o svjetlu u Zadru — kao gore.

svjetla, pa nam je zbog toga topla i ugodna. A kod rasvjete uvijek treba dati prednost toplim bojama svjetla (crvenim i žutim) a izbjegavati hladne boje (zelene i plave) kakve susrećemo kod fluorescentnog izvora svjetla.

U novije vrijeme pojavljuju se rješenja, koja idu za tim, da se prema godišnjoj dobi mijenja i boja svjetla (velike robne kuće), stvarajući tako kod posjetioca u određenom prostoru osjećaj odgovarajuće »klime«. Zimi »topli« ton svjetlosti, ljeti — »hladni«.

Svjetlo je žarne niti s obzirom na njegove spektralne karakteristike i fizikalna svojstva **miješano svjetlo**, jer favorizira više boja spektra. Ono je kombinacija svih frekvencija. I prema tome u odnosu na ostale izvore električnog svjetla, svjetlo užarene niti je **najkompletnije**.

Žarulja sa niti pruža mogućnost mijenjanja i intenziteta svjetla od 220 V do nula.

Obična žarulja je do danas nezamijenjiva ako želimo postići usmjereno svjetlo (reflektori). Ona ima također i najveću mogućnost kombinacija svjetlosnih efekata. Veću od bilo kojeg drugog izvora električnog svjetla.

I stoga, ako za rasvjetu upotrijebimo žarulju sa niti na najsigurnijem smo putu, da će rasvjeta, makar što se tiče izvora svjetla, biti dobra. S takvim izvorom svjetla najmanje se riskira. To mišljenje dijele i stručnjaci. Ali ne samo za sakralni već i za profani prostor (izlozi).¹⁸⁾

»Da se žarulje unatoč slabim svjetlosno-tehničkim osobinama još uvijek dosta upotrebljavaju, ponekad čak i u gradskim centrima i prometnim trgovačkim ulicama, razlog leži prije svega u ugodnoj boji svjetlosti i malim troškovima instalacije.«¹⁹⁾

18) Prof. dr inž. Drago Matanović, profesor univerziteta, Ljubljana, iz referata: »Rasvjeta i turizam«, održanog na Savjetovanju o svjetlu u Zadru travnja 1963.

19) Inž. Vlado Planinšek, tvornica »Elektrokovina«, Maribor, iz referata: Javna rasvjeta, održanog na Savjetovanju o svjetlu u Zadru travnja 1963.

Fluoroscentna cijev

S fluorescentnom rasvjetom je već druga stvar.

Svjetlo fluorescentne cijevi je na bazi plina. Ona ima i svoje prednosti pred običnom žaruljom, ali i svoje ozbiljne nedostatke.

Tako je i raspon boja svjetla kod ovakve rasvjete veći nego kod rasvjete s običnom žaruljom. Ona je i ponešto ekonomičnija i prikladnija je za difuzno svjetlo.

Zbog svega toga i takva rasvjeta je našla svoju široku primjenu, a osobito u rasvjeti industrijskih pogona.

Međutim, uza sve njezine prednosti, sa fluorescentnom cijevi **teže je izvesti dobru rasvjetu. Zašto?**

1. Već i fizikalna svojstva takvog svjetla u odnosu na svjetlo žarne niti pokazuju te nedostatke.

Plinovi naime favoriziraju, naglašavaju i izdvajaju samo jednu od frekvencija, boja dnevne svjetlosti (ljubičastu, zelenu ili jednu od boja). Fluoroscentno svjetlo je siromašno frekvencijama i prema tome puno se udaljuje od prirodnog svjetla. To pak nije, kako naglasismo, slučaj sa svjetlom žarne niti.

Kod fluorescentnog svjetla ne može se mijenjati ni intenzitet svjetla.

2. Fluoroscentno svjetlo, a osobito neke boje tog svjetla u velikoj mjeri **stvarno izopućuju boju.**

Da se u to uvjerimo dosta je ući u trgovinu sa živežnim namirnicama u kojoj je instalirana fluorescentna rasvjeta. Boja mesa i voća strahovito je izopaćena. Inače »svježa i crvenkasta šunka izgleda stara i pokvarena, a svježe crvene trešnje izgledaju trule. Neke živežne namirnice se i kvare. Tako npr. se ispostavilo da maslac, koji je duže vremena izložen utjecaju svjetla fluorescentnih cijevi postaje ranketljiv.«²⁰⁾

20) Prof. dr inž. Drago Matanović, Ljubljana — kao gore.

A »budući da je za ugodno osjećanje važno da umjetna svjetlost ne iskrivljava prirodne boje predmeta, navest ćemo poznati pokus koji je proveo švedski istraživač u Stockholmu, poznati stručnjak na području elektrotehnike. On je za pokus pozvao 20 stručnjaka za boje na objed, kojim je prilikom proveo rasvjetu koja je propuštala samo crveni i zeleni dio spektra. Boje jela su se odmah jako izmijenile (ribe su postale crnkaste, grah tamnoplav, pilići su izgledali kao poškropljeni sa krvi itd.) tako da je svima nestao apetit, prestao je razgovor, nekima je postalo mučno, a jedna žena se udaljila iz blagovao-nice.«²¹⁾

3. Još jedna i to vrlo teška slabost fluorescentne rasvjete, pa makar ona odgovarala i najsuvremenijim ukusima, sastoji se u tome što ona mijenja boju čovječjeg lica i ruku.

Ona boju kože čini sivom, daje mrtvačku sivu i bolnu sliku. Djeluje sablasno. To sve pak prouzrokuje veoma neugodan osjećaj.²²⁾

4. Kod fluorescentne rasvjete susrećemo uz **zujanje i treperenje, titranje boje svjetla**, jer se kod mijenjanja izmjeničnog napona istovremeno jako mijenja i sastav isijavnog svjetla.

Treperenje boje nastaje zbog toga, što se mijenja svjetlosni fluks fluorescentne cijevi u dvojnem taktu frekvence sto puta u sekundi u crvenkastu i iza toga u plavičastu boju, tj. iz toploga u hladno svjetlo.

To je jedan od uzroka, da se ljudi kod fluorescentne rasvjete tuže na neugodan osjećaj, iako ona na svakoga u prvom času čini povoljan utisak. Osim treperenja, ljudi kod fluorescentne rasvjete često osjećaju u očima neugodan svrbež, imajući osjećaj kao da je rasvjeta prejak, gube

21) Prof. dr Anton Trstenjak, Ljubljana — kao gore.

22) Prof. dr Anton Trstenjak, Ljubljana — kao gore.

apetit, dobivaju glavobolju, opada im oštrina vida, dolazi do upale i raznih neugodnosti.«²³⁾

Razlog treperenja svjetla može biti i u tehničkim nedostacima. Kvalitet cijevi je na našem tržištu vrlo slab, pa se lako kvare i onda trepere. To u crkvi redovito dovodi do dekoncentracije. Ne samo to nego prisutne i iritira.

5. Osim toga ima fluorescentna rasvjeta i negativne strane u pogledu **akomodacije kod gledanja predmeta u daljinu.**

Zbog crta dodatnog spektra, sjene kod te rasvjete dobivaju u neku ruku neobične i nenaravne obline koje otežavaju pravi dubinski utisak predmeta; zbog netačnog opažanja tijela u prostoru mora čovjekovo oko toliko dugo ispitivati akomodaciju odnosno očnu konvergenciju sve dok ne nađe pravu. To oči zamara sa posljedicom, ako se duže vrijeme nalazimo u takvoj rasvjeti promatrajući predmete, počinjemo se osjećati neugodno.«²⁴⁾

6. Naše moderno doba nosi sa sobom neke nove vrste umora.

Tako npr. umor vidnog organa pod fluorescentnom rasvjetom u vezi s njezinim titranjem. Zbog toga Odjel za psihofiziologiju rada za medicinska istraživanja u Zagrebu osuđuje upotrebu fluorescentne rasvjete naročito u školama.²⁵⁾

Svi nam izneseni razlozi govore od kolike je važnosti da dobro prije promislimo nego donesemo odluku o izboru izvora svjetla koji se ima postaviti u crkvu.

Po mom mišljenju i po mišljenju stručnjaka temeljenom na naučnom proučavanju raznovrsnih fenomena umjetnog svjetla **još uvijek sve govori za običnu žarulju sa žarnom niti kao najugodniji izvor svjetla, a osobito za crkve.**

23) Prof. dr Anton Trstenjak, Ljubljana — kao gore.

24) Prof. dr Anton Trstenjak, Ljubljana — kao gore.

25) VUS od 29. VIII 1962.

Tako je danas. Što će nam u tom pogledu sutrašnjica donijeti to ćemo vidjeti, jer nauka iz godine u godinu ide naprijed.

Uzged spominjem i svjetlo živinih žarulja na bazi živinog luka. Tu i tamo susretnemo instalaciju i takvog izvora svjetla. Takva vrst rasvjete za unutarnji prostor u svakom pogledu je promašaj. Ako fluorescentno svjetlo često djeluje sablasno, živino pak djeluje uvijek užasno sablasno.

Svjetiljke

Uloga svjetiljke sastoji se u tome, da ono primi izvor svjetlosti da ga sakriva od direktnog pogleda i da prisiljava svjetlost iz izvora da stvara željene efekte.²⁶⁾

Tu spadaju:

reflektori

lusteri (ćoke)

raznovrsni kandelabri

razna sjenila — staklena i metalna, itd.

Odmah moram naglasiti da u pogledu izbora tih svjetiljki imamo vrlo slabe mogućnosti. Naše je domaće tržište s tom robom prilično siromašno i za profanu rasvjetu, a za sakralnu da i ne govorimo. Prije svega nitko i ne misli, bilo prilikom projektiranja ili kod proizvodnje tih predmeta na potrebe crkvene rasvjete. I zato ono što se nalazi u prodavaonicama redovito se ne bi moglo primjenjivati za rasvjetu crkve. Ali, na žalost, redovito se i primjenjuju, pa bilo da se radi o lusterima, sjenilima, balonima, kandelabrima itd.

I zato, gdje su postavljeni, izgledaju u sveopćoj slici crkve kao uljezi, nametnici, kao trn u tijelu, koji samo smeta i boli.

Ono što se postavlja u crkvu mora biti i liturgijski i estetski i funkcionalno uklopljeno u arhitektonsku cjelinu crkve.

I zato mi, odnosno osobe, koje poznaju potrebe i probleme crkve trebale bi za izradu takvih predmeta dati ideje i nacрте. **Mi moramo i na**

²⁶⁾ Inž. Ratomir Zurić — kao gore.

tom području stvoriti vlastiti, sakralni izraz i stil. A ne da nam se stilovi nameću koji nemaju nikakve veze sa sakralnim prostorom. Ti predmeti moraju imati u sebi vjerskog sadržaja.

Vjerujem, da bi se već pronašla mogućnost proizvodnje takvih predmeta.

U početku se možda neće naći najidealnija rješenja. Ali, iz dana u dan ići će sve bolje, jer će nam vlastito iskustvo i međusobna izmjena tog iskustva, uz onaj prirodni zdravi smisao i ukus biti najbolji učitelj i putokaz.

No, nikada se takvim predmetima ne smije posvetiti tolika pažnja, da na račun njih zapostavimo višestruku funkciju svjetla. **Dekorativnost svjetiljki ne smije biti važnija od njihove praktične funkcije.** Ne smije se dozvoliti da okvir proguta sliku.

Svakako, da nas prevelika »šaranja« bilo s tim predmetima — nosačima svjetla, bilo to u samom osvjetljenju dovode često u crkvama i u gradu i na selu do **rasvjetnog kiča.**

U takva »šaranja« i rasvjetni kič upada se, kad se električna rasvjeta postavlja na same oltare u formi onih lažnih svijeća - voštanica, kad se instaliraju svjetleći vijenci i nizovi, a osobito sa žaruljama u bojama, oko niše s kipovima, oko slika i oko triumfalnog luka. A kakav je samo neukus i upravo školski primjer rasvjetnog kiča, kad se na svetačke aureole i križeve postavlja električne žarulje.

Mogu se vidjeti i božićna drvca po crkvama, pa čak i uz sami glavni oltar, sa raznobojnim žaruljicama. A da bi se postigao što »atraktivniji efekt« negdje se one izmjenično, serijski pale. Takvo šarenilo nije ukusno ni za kakvi gradski trg. »Pitanje je da li su zaista umjesne neonske reklame u raznim bojama, u mnogim kombinacijama boja od crvene do zelene. Po mom mišljenju takva obojenost svjetlosnih reklama u većini slučajeva nije ukusna. Mnogo bolji učinak ima estetska jednobojna reklama, naročito bijele boje. Na Elizejskim poljanama (Champs Elysees)

u Parizu dozvoljeni su samo bijeli svjetlosni napis i reklame, tako da je slika avenije zaista veličanstvena.«²⁷⁾

Ono dakle što nije ukusno za jedan gradski trg za crkvu je još manje.

Takva ili slična »dekor-rasvjeta« daje vrlo ružnu sliku, muči vjernika, a od crkve čini sve prije nego mjesto sabranosti i molitve.

Reflektori

Danas se opasnosti rasvjetnog kiča možemo osloboditi osobito primjenom reflektora, koji su sve više u upotrebi bilo za rasvjetu starih ili novih crkava. Oni se osobito preporučuju zbog efektnosti svjetla i vrlo lake montaže.

Vrlo srodne reflektorima su **reflekta žarulje**. One su već tako građene da daju usmjereno svjetlo, pa se mogu dobro primijeniti za rasvjetu crkve.

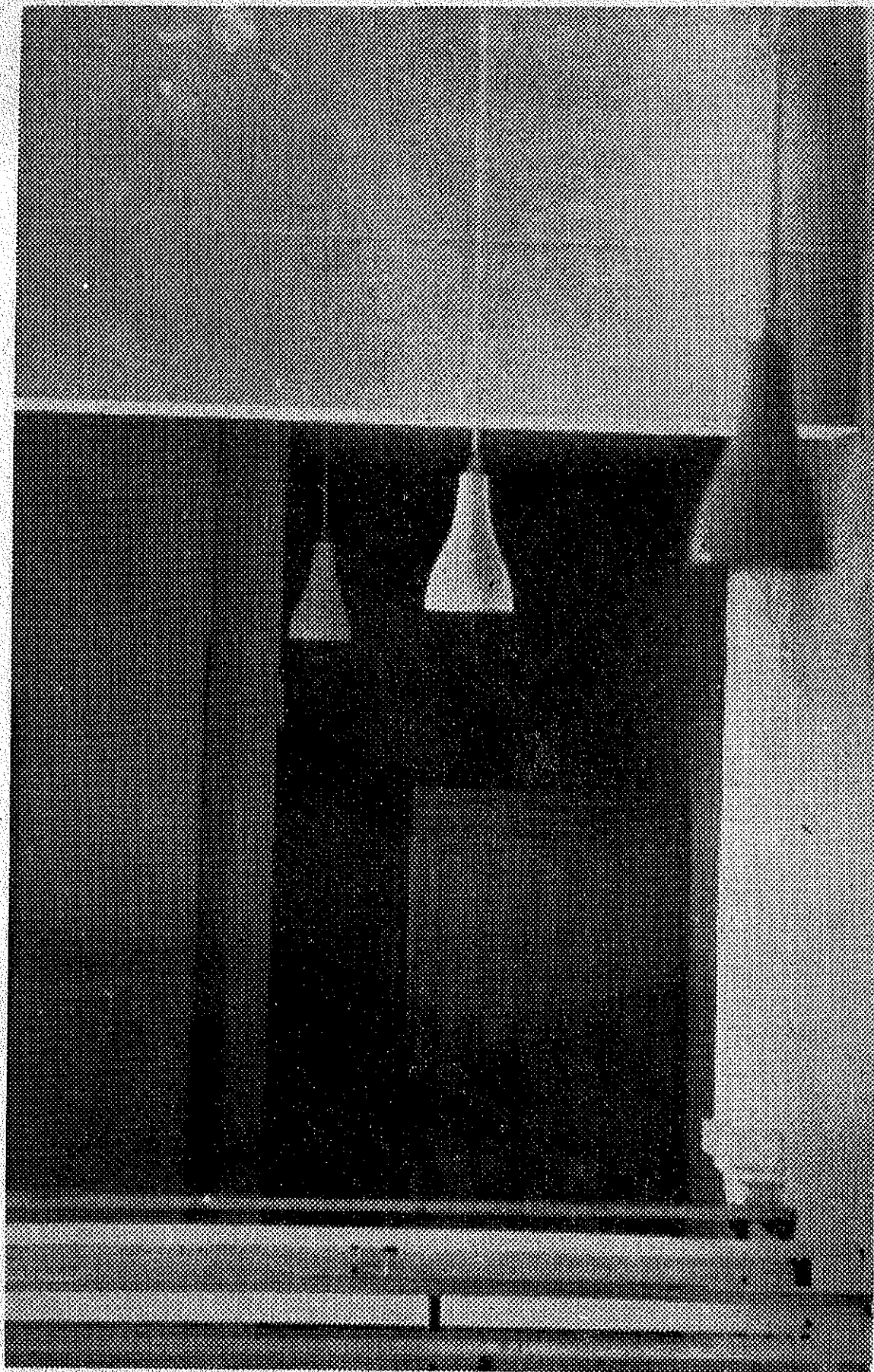
Lusteri

Lusteri (ćoke), koje vrlo često susrećemo po crkvama poglavljive su za sebe.

Po mom mišljenju, a to ću nastojati dokazati, rasvjeta crkve pomoću lusteru danas je rješenje problematične vrijednosti. Čak i za one crkve, čije su lađe toliko prostrane, da lusteri mogu slobodno »plivati« — bez bojazni da bi se mogla osjetiti prenatrpanost prostora. A za male crkve sa skućenim prostorom da i ne govorimo.

Lusteri su u svoje doba postavljani u crkve da nose voštanice, koje su svojim slabim svjetlom osvjetljivale ponutricu crkve. Drugačije ih je bilo teško i postaviti. No, malo pomalo, osim te praktične namjene, oni su postavljani i u dekorativne svrhe — ispuniti i ukrasiti prostor crkve (barokni lusteri). Tako predmet, koji nosi voštanicu postaje važniji od nje same i sam sebi svrha. To je crkvu pomalo izjednačivalo s kakvom velikom dvoranom ili kazališnim gledalištem.

²⁷⁾ Prof. dr inž. Drago Matanović, Ljubljana — kao gore.

Zupska crkva — GATA

Snimio: F. Mihanović

Jedno od mogućih rješenja. Sjenila (reflektori) trebaju biti ukomponirana svojim oblikom i bojom u prostor crkve.

A pojavom elektriciteta voštanice se na lusterima zamjenjuju s električnim žaruljama. Tako sve do naših dana. Dapače, grade se i novi.

Međutim, tamo, gdje je moguće crkvu rasvijetliti električnom rasvjetom bez postavljanja lusteri, bolje ih je ne postavljati. U prošlosti, s obzirom na slabe i ograničene mogućnosti rasvjete s voštanicama i nije bilo drugog izbora nego je postaviti na luster, da bi što bolje osvijetlili lađu crkve. **Elektricitet pak ima neograničene mogućnosti rasvjete.** On je u tom pogledu vrlo »poslušan«. Tamo, gdje se može dovesti električni kabel (na plafon, svod, iza kakvog ugla), tamo se može postaviti izvor svjetla.

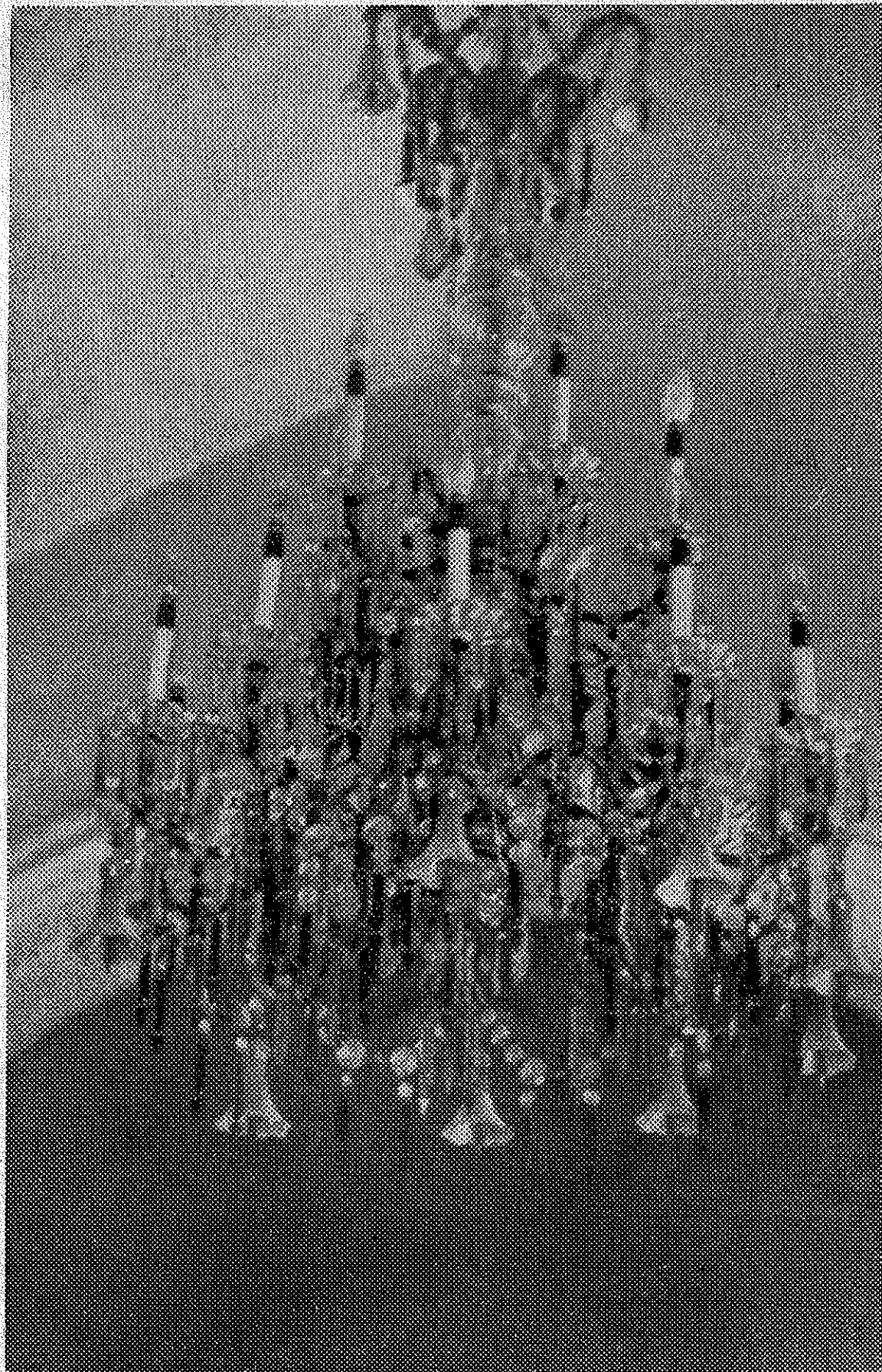
I zato, što bismo se danas zaplitali, a i financijski izdaci su daleko veći, u te lustere, ako umjetnu rasvjetu crkve možemo riješiti na jednostavniji i svrsishodniji način, ne izlažući se time opasnosti, da upadnemo u teatralnost i dekorativnost. To možemo postići iz plafona, možemo se poslužiti kornišom, indirektno reflektorima — već prema arhitekturi crkve. Na taj način se u crkvi postizava vrlo ugodno i smireno svjetlo.

Već sam prije naglasio, da više pažnje treba posvetiti svjetlu, odnosno njegovom efektu, nego predmetu koji ga nosi. Kad se pak postavlja luster onda je teško odijeliti jedno od drugoga. I zato, da se u tu opasnost ne bi upalo, bolje ga je ne postavljati, ako je to ikako moguće.

Tim više, što imamo odluku Kongregacije obreda, kojom se zabranjuju lusteri.²⁸⁾ A sve to, da bi se izbjegao teatralni efekt. A hoćemo-nećemo lusteri redovito vode u teatralnost i dekorativnost, osobito oni lusteri, koji u sebi nemaju ni trunca vjerskog sadržaja ili vjerskih motiva.

Ako se zaista bez lusteri ne može postići svrsishodna rasvjeta u crkvi (to su rijetki slučajevi), onda lusteri trebaju biti što jednostavniji i nedekoratívni. Može im se dati forma kakvog liturgijskog simbola, križa itd. Odmah se mora

28) Dekret 4322, čl. 7.

Snimio: F. Mihanović

Lusteri (ćoke), najčešće od raznobojnog stakla, već su same po sebi težak neukus po našim crkvama

osjetiti, uočiti, kad se uđe u crkvu, **da oni nisu sami sebi svrha**, već da su nenametljivi i »ponizni« nosači izvora svjetla. Njihova forma ne smije »vikati«, upozoravati.

Ako je već postavljeni luster zapreka za dobru rasvjetu, a on ima veću ili manju umjetničku ili povijesnu vrijednost, onda mu se može naći mjesto u muzeju. Vjerniku je važnije pružiti dobru rasvjetu od koje će imati neke koristi nego luster, pa makar on imao i neku vrijednost. U protivnom, dajemo prednost predmetu, često nevrijednom, a zapostavljamo potrebe čovjeka.

Izneseno mišljenje prvenstveno se odnosi na postavljanje novih lustera i na uklanjanje onih, koji stilski nisu u skladu s ambijentom, pa makar i imali neku vrijednost. Ono se posebno odnosi i na one kič-lustere od raznobojnog stakla, koje najredovitije susrećemo po seoskim crkvama, a danas se eto »ukrašuju« i električnom rasvjetom.

Ali svako pravilo ima svoj izuzetak, pa tako može imati i ovo.

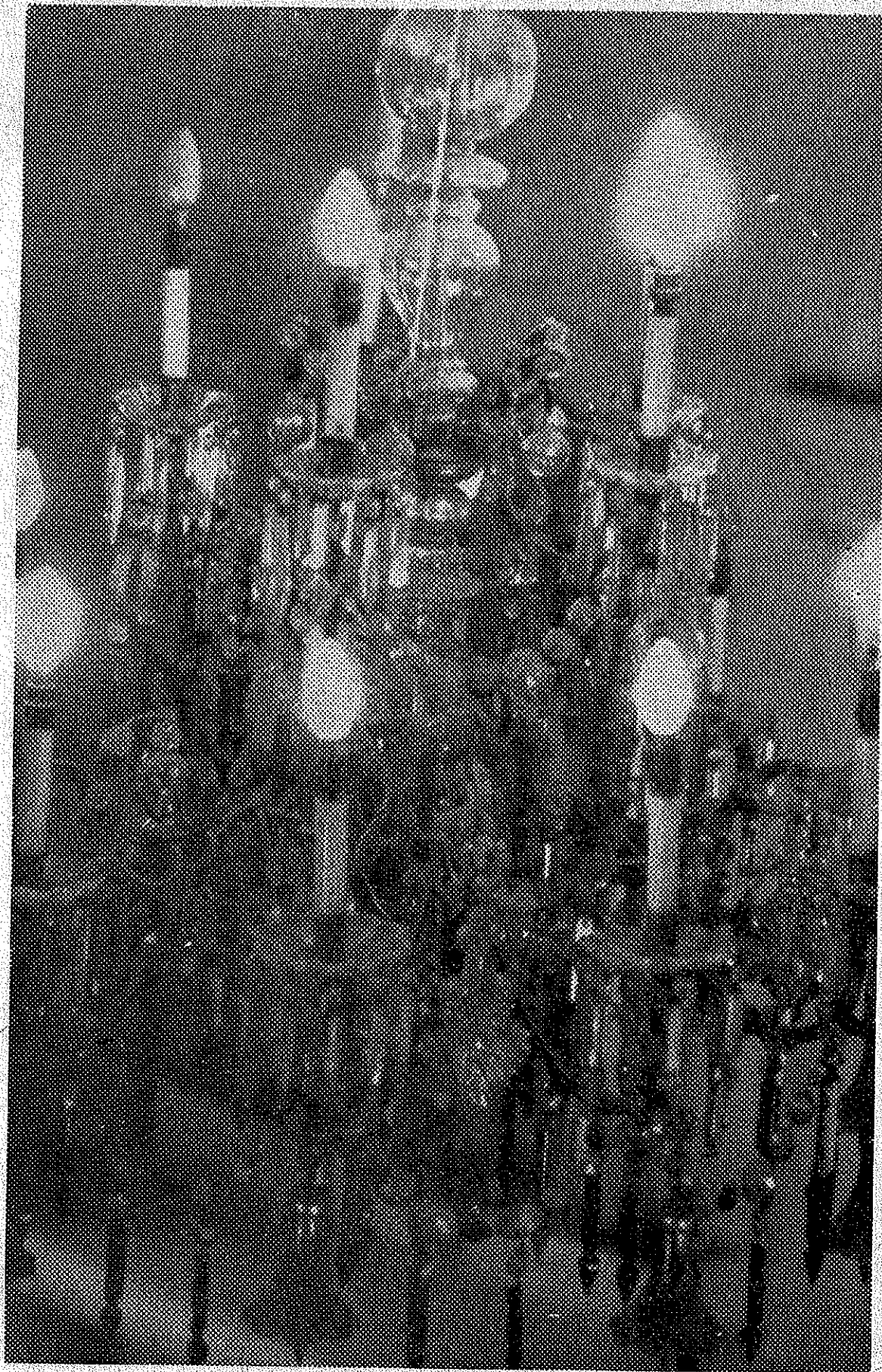
Ima lustera, koji imaju svoju vrijednost, Radi se o **baroknim** lusterima. Oni bi mogli biti taj izuzetak od gore zauzetog stava.

I kad je po srijedi zaista vrijedni barokni luster i u pravom baroknom ambijentu, moramo biti oprezni u donošanju suda, što s njime učiniti ili kako na njega montirati rasvjetu.

Luster je čedo baroka. On pripada baroku kao čovjeku, recimo, uho ili nos. I sada ukloniti takav luster zbog ugodaja rasvjete značilo bi povrijediti sami stil. To opet ne smijemo. Slika barokne crkve bez lustera mogla bi izgledati nekako manjkava, upravo šušava. Onako, kako bi sam čovjek izgledao bez uha ili nosa.

Barok je izraz težnje za kičenošću i dekorativnošću, pa prema tome je i luster jedan od izraza te težnje. I ostale svjetiljke.

I sada, što ćemo učiniti, ako smo u rasvjeti crkve suočeni s baroknim lusterom u baroknom ambijentu?

Snimio: F. Mihanović
A. kad se na lustere postavi električna rasvjeta (lažne voštanice) neukus
je još više potenciran

Luster iz respekta prema cjelovitosti stila nećemo dirati.

Takvom lusteru, koji je izrastao iz jednog određenog stila i s njime srastao, moramo produžiti pravo boravka u crkvi.

Ali ipak nešto moramo s njime učiniti. I u tom slučaju mogli bismo izabrati jedno od sljedeća tri rješenja:

1. Zadržati i dalje voštanice na njemu. Svakako da takvo rješenje ima svoje estetsko i povijesno opravdanje.
2. Ako se odlučimo na postavljanje elektrike, onda bi bilo najbolje mignon žaruljice smjestiti u čašice predviđene za voštanice (bez onih štapića). Na taj bi način profittirali nešto indirektnog svjetla za crkvu.
3. Ako bi i takav smještaj žarulja bio s bilo koje pozicije u crkvi smetnja oku posjetioca, onda smanjiti napon struje. S tako smanjenim naponom struje dobivao bi se utisak upaljenih žižaka na lusteru.

S takvim rješenjem sačuvat ćemo netaknut stilski sklad čitavog crkvenog ambijenta, a postavivši na luster slabo ili vrlo ublažene izvore svjetla na neki ga način oslabimo, neutraliziramo za oko vjernika, dok potrebnu rasvjetu u crkvi možemo postići s drugih pozicija i na druge načine.

Ukloniti žarišta neukusa

Smatram za potrebno naglasiti još jednu stvar, koja bi se u prvi mah mogla činiti sitnom, ali je u općoj problematici rasvjete crkve vrlo važna.

Mi znamo, da grad u mnogočem vrši svoj snažni utjecaj na selo. Tako grad utječe i na rasvjetu sela. Rasvjeta gradske crkve postaje uzor za rasvjetu crkve na selu. I zbog toga treba da prednjači grad pred selom u dobroj rasvjeti crkava. Grad treba da prvi poštiva i primjenjuje crkvene propise i principe dobre rasvjete. A

meni se čini, uz časne izuzetke, da baš tu škripi. I sam Rim, uzgred rečeno, ne daje dobar primjer.

Zna se naime dogoditi, da je često puta jedan seoski župnik, suočen s neopravdanom opozicijom sa strane nekih vjernika, ako želi provesti rasvjetu crkve inspiriranu na crkvenim propisima i na zdravom estetskom ukusu. A sve zbog toga, što je takav vjernik inspirirao svoj ukus ili bolje rečeno neukus na naopakoj rasvjeti gradske crkve, pa misli, da i njegova, seoska crkva u tom pogledu ne smije »zaostajati« za gradskom.

Naravno, mi se nećemo, niti smijemo na takve ukuse obzirati, ali eto stvaraju poteškoće.

I tako, hoćeš-nećeš, naopaka rasvjeta u gradskoj crkvi često je zapreka provođenju dobre rasvjete crkve na selu.

I po mom mišljenju ova okolnost, koja proističe iz odnosa grad-selo vrlo je važna u sklopu tog rasvjetnog kompleksa i za njegovo pravilno rješenje.

I ako hoćemo tome naći lijeka, onda ne preostaje ništa drugo nego ukloniti ta žarišta i izvore neukusa po gradovima koliko radi sela, toliko, i još više i radi grada.

Z a k l j u č a k

Izneseni principi su opće prirode. Oni važe za svaku crkvu. Ali opet, za svaku će crkvu biti potreban i posebni prethodni studij, jer svaka crkva ima nešto svoga, specifičnog, ima neke stilski njoj svojstvene značajke. I prema njima će se i umjetna rasvjeta udesiti.

Sva primijenjena umjetnost u crkvi treba da daje podsticaja za pobožnost i da dušu vodi k Bogu.

Tako je i sa rasvjetom.

Kako nam nije svejedno kakve će se crkve graditi, kako će se odvijati liturgijske funkcije, kako se pjeva itd., tako nam ne smije biti sve-

jedno, s više razloga, kakva će biti rasvjeta crkve, jer i ona **nužno spada sa svojim estetskim i funkcionalnim svojstvima u arhitektonski okvir crkve kao cjeline.**

I crkve, i liturgijske funkcije s pjevanjem, i rasvjeta — sve to treba da služi čovjeku. A on — čovjek na čelu svega toga i dajući svemu tome dušu opet treba da služi Bogu podižući njegov kult.

Ako je to tako, a tako bi svakako trebalo biti, onda nam neće biti svejedno, kako će se posjetilac-vjernik u crkvi osjećati.

Ne zaboravimo: **dobra rasvjeta je jedna vrst propovijedi.** To je i liturgija. To je i arhitektura. To je i svjetlo, **jer ono sve to povezuje i u neku ruku oživljuje.**

I zato sve učinimo, da se vjernik u crkvi ugodno osjeća. I da on prvenstveno preko svetog bogoslužja i onda preko svega onoga što prati bogoslužje (svakako, da je svjetlo na prvom mjestu) zavoli svoju crkvu, te da izlazeći iz nje, pod dojmom raznovrsnih utisaka, stvori odluku: opet ću doći u nju.

To je već i **pastoralni uspjeh** kojemu doprinosi i dobra rasvjeta. To bi bila naša »komercijalna korist« od rasvjete i sredstava uložениh u nju. U tome bi se sastojao naš »ekonomski« aspekt umjetne rasvjete crkve. Tako bismo mogli govoriti o umjetnoj rasvjeti i pod pastoralnim vidom.

Ali, ako hoćemo da izrečemo sud o našem dosadašnjem angažiranju u rješavanju problema rasvjete, taj sud neće biti povoljan. **Malo se je i raspravljalo i pisalo i redovito slabo radilo.** I čini se, kao da problem do sada uopće nije bio prisutan među nama. **A baš neprisutnost problema smatram najveći problem.**

Istina, tu i tamo se učini ponešto izolirano, samoinicijativno. Sigurno se nađe i dobrih rješenja. Ali daleko je to od potrebnog zahvata u širinu i dubinu problema, koji se danas vruće nameće i čeka svoje rješenje. Elektricitet sve

brže prodira i u najzabitnija mjesta, skrivena tamo negdje među planinama. I kad se rasvjeta u neku crkvu uvede, ali naopako, onda je to kasnije dvostruka muka ispraviti.

I zato svi mi (ordinariji, župnici, svećenici, te umjetnici i stručnjaci u ovoj domeni) moramo učiniti onaj prvi korak, koji je tako neophodan za svaki put, bio kratak ili dug, lak ili težak. **Moramo postaviti rasvjetu crkve kao problem.** I kad se tako postavi, i kad se napori i snage na širem crkvenom području koordiniraju, naći će se i rješenja. Uspjeh neće izostati, iako je problem, moramo priznati, prilično složen.

Frane MIHANOVIC

MEDITACIJA IN MAŠA

Ko smo še sedeli v klopih semeniške kapele zvečer pred večerno molitvijo, smo vsak dan poslušali spirituala, ki nam je bral večerna »punata«. Včasih je bilo zelo težko slediti branju, ker smo bili duševno preveč utrujeni od šuedija in drugih dnevnih opravkov; zavest, da meditacija nujno sodi v duhovnikovo življenje, pa smo vendarale poneli v dušnopastirsko življenje. Toda kmalu smo se morali soočiti s vprašanjem. Kako to preišljevanje opraviti? Skoro vsak je imel pri tem težave. Nekateri so zato raje meditacijo kar opustili. Prezaposlenost je bila gotovo glavni vzrok. Res je, da nimamo več dela v raznih katoliških društvih, toda sprejeti smo morali druga bremena. Duhovnikov je iz leta v leto manj, s tem pa se je delo nakopičilo preostalim. Pomislimo samo, koliko časa poabi goreč širitelj katoliškega tiska preden razdeli vsak mesec verski tisk vernikom. S tem se duhovščina pred vojno skorajda ni pečala. Tudi za verouk na splošno porabimo več časa kot v predvojnih letnih, ko se je verouk poučeval v šolah po določenem šolskem urniku . . . Toda ko bi bilo samo to! Marsikdo je v svoji cerkvi takorekoč vse. Mežnarja zlepa ne more dobiti, zato se je prenekatero delo v cerkvi zvalilo na ramena duhovnika. Odklepati in zaklepati mora cerkev, zvoniti mora, vse pripraviti za maševanje, treba je iti tudi v spovednico in če ministranta ni pravočasno, mora celo